

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

גליון סב הלכות והליכות בענין "ברכת אילנות"

על מה מברכים

אין מברכים ברכת אילנות אלא על לבלוב של אילנות דווקא ולא על זרעים וירקות אף שהוציאו פרחים (פמ"ג רכו ס"ק א, ערוה"ש שם).

הטעם שאין מברכים ברכה זו גם על זרעים וירקות לפי שהברכה היא על דבר שאינו הכרחי לאדם לקיומו ובכל זאת ברא אותם הקב"ה משא"כ זרעים וירקות הם הכרחיים לחיי האדם (ערוה"ש רכו א).

סוגי אילנות: אין לברך אלא על אילנות של פירות הראויים לאכילה שעתידים ליהנות מהם בני אדם (משנ"ב רכו ס"ק ב). ולכן עין סרק אין מברכים עליו.

הטעם שמברכים דווקא על אילני פרי משום שבפירות של אילני סרק שאינם עומדים לאכילה אין שום הנאה לבריות בחידוש ולבלוב האילנות באביב ולא שייך לומר "וברא בו אילנות טובות ליהנות בהם בני אדם".

מהו לכלוג: כשהפרי קטן מאוד ומתחיל לבצבץ יש בראשו כעין פרח בדמות שושנה וכשמתחיל הפרי לצמוח נופל הפרח ונראה הפרי (עין משנ"ב רכו ס"ק ב).

זמן הברכה

הטור והשו"ע (רכו א) כתבו היוצא בימי ניסן, משמע דווקא ימי ניסן (שו"ת לב חיים ח"ב סימן מד), וכן על פי הקבלה יש ענין לברך בחודש ניסן דווקא (החיד"א בספרו מורה אצבע סימן ז אות קצה), והטעם: לפי שהנשמות מעולם העליון משוטטות בימי ניסן בגנים ופרדסים ועל ידי הברכות זוכות לעילוי נשמה ומתפללים על החיים אשר בעולם הזה, ומטעם זה יש להקפיד לברך ברכה זו דווקא בחודש ניסן (חיד"א שם קצמ).

המשנ"ב (רכו ס"ק א בשם אחרונים) כתב אורחא דמילתא נקט [ניסן] שאז דרך ארצות החמים לבלבב האילנות, וה"ה בחודש אחר כל שרואה הלבוב פעם ראשון מברך.

טעם אחר למה נקטו ימי ניסן שאם היה כתוב סתם שמי שרואה אילנות מלבובים מברך הו"א שאם ראה פעם אחת ובירך ולאחר ל' יום ראה

ברכת האילנות (שו"ע רכו)

"אמר רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחיי אילני דקא מלכלבי יברך "בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות מהם [להתנאות בהן] בני אדם" (ברכות מג, ב).

ביאור הברכה בברכה זו אנו נותנים שבה והודאה להש"ת שברא בשביל האדם גם דברים שאין בהם הכרח לחיי האדם כמו פירות האילן (ערוה"ש רכו יא).

הטעם בכרכה זו

משום שלבלוב האילנות בא מזמן לזמן וגבורת ה' ניכרת כשרואים עצים יבשים שפורחים (שטמ"ק ברכות מג, ב ד"ה האי מאן דנפיק).

טעם אחר: כדי שיזכור האדם כשיראה את האילנות וישים אל ליבו שהאילנות בזמן הזה הינם דשנים ורעננים ואחר כך נהפכו בימות החורף לעצים יבשים כי אדם עין השדה.

טעם אחר: אנו מודים לקב"ה על שלא הסתפק בנתינת צרכינו המינימלים אלא הוסיף הוא והעניק לנו פירות משובחים עצי נוי ועוד (ערוה"ש רכו).

בריות טובות: הטעם שמזכירים בברכה לשון "בריות טובות": כדי שילמד אדם מוסר מאילנות הטובים המלכלכים והאדם עין השדה להיות ג"כ בחינת טוב למצוא הן ושכל בעיני אלוהים ואדם (הגדש"פ לבן איש חי דרוש לחודש ניסן).

חיוב או מידת חסידות: אין חיוב ללכת ולראות את האילן בפריחתו כדי לברך עליו, אך מידת חסידות היא כדי לשבח את הקב"ה (שו"ת תשובות והנהגות ח"א קד). ומדייקים מלשון הגמרא בברכות (מג, ב) שכתבה "האי מאן דנפיק וחזי" משמע אם יצא וראה, וכן מלשון הראשונים והפוסקים שנקטו לשון הרוואה בימי ניסן.

ועל הנוהג בברכת האילנות עליו נאמר (בראשית כז) "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'... ויתן לך אלוהים" וכו' (סדר ברכות ה, ב מובא בא"ר רכו א).

יברך שנית כמו רואה מקום שנעשה לו נס ע"כ כתבו יומי ניסן דרך אז פעם אחת מברך ולא יותר (שו"ת השיב משה או"ח כ).

החת"ם בהגהות על שו"ע (רכו א) כתב ימי ניסן הכוונה תקופת ניסן שעל פי חודשי החמה, (וכ"כ ריטב"א ברכות יא, א ובספר האשכול הלכות ברכות ההודאה כט) וכן מביא בא"ר (רו א) בשם ספר צידה לדרך (מאמר א כלל ג) ה"ה אם רואה בחודש אדר, וכן כתב בערוה"ש ובמדינותינו אינו בניסן אלא באייר או תחילת סיון (רכו א).

ראש חודש ניסן: מצווה מן המובחר לברך מיד בראש חודש ניסן והטעם: משום זרזים מקדימים למצות, ועוד כדי שלא ישכח לברך (קובץ מבית לוי ניסן תשנ"ו). **טעם אחר:** שמא יפלו הפרחים לאחר ראש חודש (מוהר"ח הכהן מחכמי תונים בספר ערב פסח סעיף כ). **וטעם אחר:** על פי הקבלה כדי למהר תיקון הנשמות המתנגלות בעצים (מעשה חמד פרק א ו הערה א בשם אחרונים).

חול המועד: יש מקומות שנהגו לברך ברכת אילנות ברוב עם בחול המועד, והטעם: מפני שאז כל הציבור בטלים ממלאכתם ופנויים לצאת לגינות לברך על האילנות (ספר ברית כהונה מערכת ב אות י שכך מנהג ג'רבא).

שעת הברכה: מברך בשעת הפריחה, והטעם: לפי שאז ניכר שיוציאו הפירות (ערוה"ש רכו א).

צורת הברכה: צריך להסתכל על הפריחה לפני הברכה ואין צריך להחזיק בידו (קובץ אורייתא ח"י עמו קנג בשם הגר"ש דבילצקי).

עמידה בברכות

יש אומרים: שיש לברך ברכת האילנות בעמידה אבל התפילות ומזמורים שיש אומרים עם הברכה יכול לומר בישיבה.

הטעם בעמידה: ככל הברכות שהן שבח והודאה שנאמרות בעמידה (רי) יעקב עמדין בסידורו לגבי ברכת אשר יצר) ואם מברך בציבור יש לעמוד גם מפני כבוד הציבור (ספר יורה אור פרק יז לענין ברכת הלבנה).

לברך בעל פה: לכתחילה ראוי שלא יברך בעל פה אלא א"כ התבונן קודם לכן בברכה (שו"ע ק).

ברכה ברוב עם

ראוי לומר ברכה זו בעשרה בני אדם (מועד לכל חי א ו) או לכל הפחות בני אנשים וכן מובא בכה"ח (רכו ס"ק ז) שכתב שיש לברך ברכה זו בקיבוץ בני אדם, והטעם: משום שנאמר (משלי יד כח) ברוב עם הדרת מלך (עיין ר"ה לב, ב) שמצווה שעושים בציבור יש בה הידור יותר.

ואינו מברך אלא פעם אחת (מרדכי ברכות קמח, שו"ע רכו א) וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ג) מדרסתם [שאינו מברך אלא פעם אחת] משמע שאפילו על אילנות אחרים לא יברך. **והטעם:** דומיא דבריות טובות

או בהמה ואילנות (שו"ע רכה י) שמברך עליהם בפעם הראשונה שרואה ולא יותר. **טעם אחר:** משום שברכה זו היא ברכה של הודאה כללית על חסדו וטובו של הקב"ה (ערוה"ש רכו א), **טעם אחר:** כי מדרך הטבע יודע שמאחר שהתחיל לגדול הרי הם ממשיכים לגדול, ואין שמחה אלא בראייה ראשונה (פמ"ג משב"ז רכו).

ראייה ראשונה: יש אומרים שצריך לברך על ראייה ראשונה ואם לא בירך בשעת ראייה ראשונה שוב לא יברך בשעת ראייה שניה.

ויש אומרים וכן נוהגים: שאפשר לברך גם אחר ראייה ראשונה (משנ"ב רכו ס"ק ה) ומדייקים מדברי השו"ע שכתב דעד שנדלו הפירות אפשר לברך ומשמע אפילו שראה הרבה פעמים (מאמר מרדכי סוף ס"ק א פמ"ג מ"ז רכו ס"ק ב) וכן מוכח מזה שמברכים בחודש ניסן אע"פ שראו הרבה פעמים באדר או בשבת.

נשים כמצוה זו

אף נשים חייבות בברכה זו ואינו חשיב מצוות עשה שהזמן גרמא. **והטעם:** לפי שכל הברכות והמצוות שזמנם קבוע מחמת המציאות ולא מחמת הדין לא נחשב כמצוות עשה שהזמן גרמא (אלשיך הכהן חלק א י ברכת ה' חלק ד פרק א ה). כמו שמצאנו במצוות ביכורים (ביכורים ריש פרק א) שנשים חייבות אע"פ שזמנה מעצרת עד חנוכה אינו נחשב שהזמן גרמא (תוס' רע"א על המשניות ביכורים שם).

קטן: קטן שהגיע לגיל חינוך מצווה לחנכו לברך (שו"ע רכו ג) ויש שכתבו שטוב לקבצם יחד בצוותא לחנכם במצות.

אילן אחד או ריבוי אילנות

מעיקר הדין: מברכים אף על אילן אחד (עיין שו"ת בצל החכמה ח"ו לה). **יש אומרים:** שיש להדר לברך על ראיית שני אילנות לפחות (שו"ת הלכות קטנות ח"ב סימן כח) [ואין צריך שני מינים אלא כל שיש ב' אילנות אפילו מין אחד], ויש שהקפידו שיהיה גם על שני מיני אילנות (מנהג ירושלים ע"פ הספר נחומי עם).

וכן מוכח ממשמע הברכה שקבעו בו לשון "אילנות" בלשון רבים, ויש מדקדקים מדברי הגמרא בברכות (מג, ב) "וחזי אילני" אילני מלשון רבים (כה"ה רכו ב), ודבר זה אינו לעיכובא דבהרבה מקומות מצאנו לשון רבים ואינו אלא אחד, כגון בברכת הרים וגבעות ומלך (שו"ע רכו ו) (וכן נהג הגרשו"א הליכות שלמה פרק שני חודש ניסן אורחות הלכה 10, והגרשי"א הגדה של פסח).

אילנות שכשדות

מעיקר הדין יכול לברך על אילנות שבחצרו (לב חיים פלאוי ח"ב ס' מד) ומהו מצווה מן המובחר לברך על אילנות שבשדות ופרדסים (הלכות קטנות ח"א ס' כח) וכן הרמב"ם כתב לשדות וגינות וכן אבודרהם כתב לשדות, ויש אומרים שעל פי הקבלה יש לברך על שדה ישראל ומפני גלגולי הנשמות [יש אומרים שיש לברך על אילנות מחוץ לעיר].

ברכת אילנות בשבת ויו"ט

יש אומרים: שאין לברך ברכת האילנות בשבת (כה"ח רכו"ד, משנת יוסף ח"א סימן ס, קובץ מבית לוי תשנ"ו).

והטעם: שהוששים שמא יגע באילן וימלטלנו, או יתלוש פרחים או יקח מהפרחים להריח וכן הוא מנהג אלכסנדריא שהיו נוהגים ליקח אחרי הברכה פרח מן האילן לברך עליו בורא עצי בשמים ולכן יש חשש [זה], וכן הוששים שמא יוציא הסידור לרה"ר (כה"ח שם, מועד לכל חי א' ח).
[טעם אחר: על פי הקבלה לפי שמברך ניצוצי הקדושה מן הצומח והוי בורר (כה"ח רכו"ס"ק ד)].

יש אומרים: שאפשר לברך גם בשבת ויו"ט וכך נהג בעל האדר"ת (נפש דוד לבעל האדר"ת עמוד 138), וכן נהגו בעל הקה"י (אורחות הלכה ח"ג עמוד רכד), והגרשו"א (עין הליכות שלמה פרק שני חודש ניסן הערה 10), (הגרשו"א הגדה של פסח). **והטעם:** כדי להשלים מאה ברכות שחכמים בשבת (נפש דוד שם).

זהירות סלטול: במקום שמברכים בשבת יזהרו במקום שאין עירוב שלא למלטל הסידור כדי שלא יצא שכרם בהפסדם.

לכרן בלילה

יש אומרים: שאין לברך ברכה זו בלילה (שו"ת אור ציון קיח). ומדייקים מלשון הגמרא (ברכות מג"ב) שאמרה היוצא ביומי ניסן משמע יום (ספר הר צבי ח"א סימן קיח), **טעם אחר:** לפי שטבע הפרחים לפרוח מחום ושמשי וצבעו וגונוני הפרחים והעצים מראים נפלאותיו ועיקר הברכה על הנאת ויופי הפרחים א"כ עיקר התחדשות ניכרת ביום ולא בלילה (ספר חמדת צבי ח"א סימן יח).

יש אומרים: שאפשר לברך גם בלילה כשרואה היטב את ליבלוב האילנות (שו"ת צ"א ח"ב ס"ק ו). דלא שנא משאר ברכות הראיה דמהני בהו אף בלילה.

לכרן על עץ ערלה

יש שכתבו: שאין לברך על עץ של ערלה, **והטעם:** לפי שעץ ערלה אסור בהנאה ואין יכול לומר "ליהנות מהם בני אדם" (גליון רע"א רכו נסתפק בדבר זה, ובשו"ת דברי נמליאל ח"ג סימן ב החמיר בדבר זה). שהרי נהנה בראייה ואע"פ דקול ומראה אין בו משום מעילה, מ"מ איסורא איכא.

יש שכתבו שיכול לברך, **והטעם:** משום שהברכה היא על כללות האילנות (שו"ת דובב מישרים ח"ג סימן ה). ואינו דומה לפוסקים שסוברים שבאילנות מורכבים אין לברך, דשם נעשה באיסור אבל ערלה לא נעשה באיסור. **טעם אחר:** יש שמחדישים דאיסור ערלה אינו אלא משנעשה פרי אבל מי שמברך על לבלוב האילן מרם צמיחת הפירות מברך לכתחילה (מקור חיים מבעל החוות יאיר סימן רכו).

ראיה מהגמרא בג"ק שאפשר לברך ברכת האילנות על אילנות ערלה שמבואר (שם ס"א, א) שהיו מציינים על אילנות שהם ערלה בשביעית בחרסית, כיון שבשנה השביעית האילנות הפקרו וחששו שמא יבוא בני אדם לידי מכשול שיאכלו פירות ערלה, אבל בשאר השנים לא היו מציינים ולא חששו שננבם יאכלהו משום הלעיטהו לרשע וימות, והקשו שאם אסור לברך ברכת אילנות על אילן ערלה, גם בשאר השנים היו צריכים לציין שזה אילנות של ערלה כדי שלא יבוא לידי ברכה לבטלה, וע"כ שאפשר לברך על אילנות ערלה (שו"ת דובב מישרים ח"ג סימן ה).

ספק ערלה: בחו"ל מותר, **והטעם:** משום שספק ערלה בחו"ל מותר ובא"י הוי מיעוט שלא שכח דתוך ג' שנים יבלבו וכל שכן שישארו פירות (עין יור"ד ריש סימן רצד), **ועוד** שנאסרה בערלה רק פירות (מקור חיים קיצור הלכות רכו).

אילנות מורכבים

אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, **יש אומרים:** שאין לברך על אילנות אלו, **והטעם:** היות והם נעשו נגד רצון הבורא אין לברך עליהם (שו"ת הלכות קמנות ח"א סימן פה ורסח), **יש אומרים:** שמותר לברך עליהם (שו"ת שאילת יעב"ץ סימן סג) ואם הרבבה לא נעשתה באילן זה אלא נטעו את גרעני פירותיהם וצמחו מהם אילנות מותר לברך עליהם (הגרשו"א הליכות שלמה פרק כג אות יח).

ברכת שהחינו

הטעם שאין מברכים ברכת שהחינו על ברכת האילנות

משום שאין מצווה לראות ולברך עליהם, **ועוד** שעצם הברכה היא כמו ברכת שהחינו, **ועוד** דאפשר דהוי כדין פירות בוסר שאין מברכים עליהם (כמבואר בשו"ע רכה ז) שהחינו (ספר ברכת השיר והשבח עמוד כג).
טעם אחר: לפי שאין מברכים שהחינו אלא על דבר שיש בו שמחה והנאה לנוף (אבודרהם בשם תשובת הגאונים). **טעם אחר:** לפי שאין מברכים ברכה [שהחינו] על ברכה [ברכת האילנות] (אחרונים לגבי ברכת החמה), **טעם אחר:** לפי שהיא ברכה קצרה (שבילי דוד רכ"ב לגבי ברכת החמה וכתב שם דה"ה בכל ברכות הראייה).

נקיות מקום הברכה

קודם שיברך יבדוק שיהא המקום שמברך שם נקי שלא יהיה שם צואה או זבל או ריח רע, **והטעם:** לפי שאסור לומר דבר שבקדושה והזכרת שם השם עד שירחיק ד"א ממקום שכלה הריח (עין משגיב ע"ט ס"ק ה ומשנ"ב תכו ס"ק כא).

עיקר המצווה היא הברכה כשלעצמה (וכן מנהג הגר"א ובני אשכנז) ויש קהילות שנהגו להוסיף תפילות ובקשות נוספות עיין בה"ח הנוסח.

הידעת !

- תחנון – הטעם שאין אומרים תחנון ביי"ג ניסן אף שאין בו הקרבת נשיא ואינו יו"ט.
- קמחא דפסחא – הטעם שתקנו קמחא דפסחא בפסח יותר משאר צדקה של ימים טובים.
- ברכת האילנות – הטעם שמברכים על אילנות ואין מברכים על ירקות.
- הגעלת כלים – הטעם שמברכים על טבילת כלים ואין מברכים על הגעלת כלים.
- נקיון הבית – מהו המקור לסיוד הבית מחדש בחודש ניסן.
- חומרות בפסח – הטעם שנהגו ישראל להחמיר חומרות בפסח יותר מכל השנה.
- הכשרים – הטעם למנהג העולם לקנות אקונמיקה כשרה לפסח.
- מצת מצווה – מהו הענין ליקח מצות הנאפות בתוך ל' יום מפסח.
- תענית בכורות – הטעם שרק בתענית זו מצאנו שיכולים ליפטר על ידי צום.
- ער"פ – הטעם שנהגו איסור אכילת מצה ואיסור מלאכה בער"פ ולא נהגו כן בערב סוכות.
- ליל פסח – בשו"ע כתוב שאין לישון עד שתחטפנו שינה הטעם שנהגו להקל בזה.

מאות הלכות מנהגים וטעמים רבים בספר
"לב המועדים פסח וחודש ניסן"

ניתן להשיג בבתי הכנסת ובבית המחבר
רחוב ראב"ד 5 משפחת לב 052-7668608

"כל השביעין חביבין"

כרכי לב המועדים שיצאו בסייעתה דשמיא: אלול ר"ה, חנוכה, פורים וחודש אדר,
הגדה של פסח, ספירת העומר שבועות, שלושת השבועות, "פסח וחודש ניסן",

חדש

לב
המועדים

פסח
וחודש ניסן

הלכות
מנהגים
טעמים

הגדה
של פסח

לב
המועדים
הלכות
מנהגים
טעמים

